

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

*Збірник наукових праць
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*

Том VII

ЕКОЛОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Випуск 40

Житомир – 2015

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: “Вид-во ЖДУ ім. І. Франка”, 2015. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 40. – 222 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор *С.Д. Максименко*

Заступник головного редактора:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор *Н.В. Чепелева*

Відповідальні секретарі:

канд. психол. наук, ст.н.с. *Н.В. Слободяник* (друкована версія),

канд. психол. наук, ст.н.с. *О.Л. Вернік* (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Балл Г.О., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Карамушка Л.М., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Смульсон М.Л., член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Кокун О.М., доктор психол. наук, професор; *Максимова Н.Ю.*, доктор психол. наук, професор;
Москаленко В.В., доктор філос. наук, професор; *Піроженко Т.О.*, доктор психол. наук, професор;
Швалб Ю.М., доктор психол. наук, професор;
Музика О.Л., канд. психол. наук, професор; *Кісарчук З.Г.*, канд. психол. наук, ст.н.с.;
Терещук А.Д., канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); *Марек Палюх*, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); *Євген Глива*, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); *Роман Трач*, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); *Альфред Прітци*, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 8 від 24.09.2015 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України
в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)*

G.S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine

ACTUAL PROBLEMS of PSYCHOLOGY

*Scientific Papers
of the G.S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine*

Volume VII

ENVIRONMENTAL PSYCHOLOGY

Issue 40

Zhitomir – 2015

Actual Problems of Psychology: G. S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine / ed. S. D. Maksymenko. - Vol VII: Environmental Psychology / by scientific ed. S. D. Maksymenko - Issue 40 - Zhitomir : ZhDU of I. Franko, 2015. - 222 p.

Editor:

Full member NAPS Ukraine, doctor psychology, professor *S.D. Maksimenko*

Deputy editor:

member NAPS Ukraine, doctor psychology, professor *N.V. Chepeleva*

Executive secretary:

PhD in psychology, senior researcher *N.V. Slobodianyik* (paper version),

PhD in psychology, senior researcher *O.L. Vernik* (e-version).

Editorial Board:

Moliako V.O., member NAPS Ukraine, doctor psychology, professor; *Ball G.O.*, corresponding member NAPS Ukraine, doctor psychology, professor; *Karamushka L.M.*, corresponding member NAPS Ukraine, doctor psychology, professor; *Smulson M.L.*, corresponding member NAPS Ukraine, doctor psychology, professor; *Kokun O.M.*, doctor psychological, professor; *Maksimova N.J.*, doctor psychological, professor; *Moskalenka V.V.*, doctor philosopher, professor; *Pirojenko T.O.*, doctor psychological, professor; *Shwalb J.M.*, doctor psychological, professor; *Muzyka O.L.*, PhD in psychology, professor; *Kisarchuk Z.G.*, PhD in psychology, senior researcher; *Tereschuk A.D.*, PhD in psychology, senior researcher

Member of international editorial board:

Anton Fabian, Professor, Habilitated Doctor, Head of the Department of Social Work, The Pavol Jozef Šafárik University in Košice (Slovakia); *Marek Paluh*, Professor Extraordinarius, Habilitated Doctor of Humanities, Head of the Department of Social Pedagogy of Institute of Pedagogy, Zhesliv University (Republic of Poland); *Eugene Hliwa*, Foreign Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine, Consulting Professor at The Australian Society of Clinical Hypnotherapists (Australia); *Roman Trach*, Doctor of Philosophical Science, Professor, Foreign Member of the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine (USA); *Alfred Prits*, Professor, Doctor of Psychology and Pedagogy, Rector of Sigmund Freud University (Republic of Austria).

Published by the decision of the Academic Council of G. S. Kostiuk

Institute psychology NAPS Ukraine

(№ 8 of 24.09.2015 p.)

Certificate of registration of print media

HF series number 17847-6693PR of 10.06.2011

The collection included in the list of scientific professional editions Ukraine psychology

(Order of MES Ukraine № 1021 of 7.10.2015 p.)

© G. S. Kostiuk Institute psychology NAPS Ukraine, 2015

<http://www.apppsychology.org.ua>

<http://www.ecopsy.com.ua>

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 40.

У збірнику наукових праць представлені статті науковців, у тому числі співробітників, аспірантів та наукових кореспондентів лабораторії екологічної психології Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, в яких висвітлюються теоретико-методологічні та прикладні проблеми екологічної психології як напряму досліджень, що вивчає психологічні проблеми взаємодії людини із середовищами її життєдіяльності. Особливу увагу приділено психологічним проблемам захисту та збереження довкілля. Збірник адресований викладачам психології вищих навчальних закладів, аспірантам, студентам, працівникам у галузі практичної психології, науковцям-психологам, іншим фахівцям, що розробляють проблеми розуміння та інтерпретації.

Actual Problems of Psychology: G. S. Kostiuk Institute of Psychology NAPS Ukraine – Vol VII: Environmental Psychology – Issue 40.

The collection of scientific papers submitted articles scholars, including staff, graduate students and research correspondents environmental psychology laboratory of the G. S. Kostiuk Institute psychology NAPS Ukraine, which highlights the theoretical, methodological and applied problems environmental psychology as a direction research that studies the psychological problems human interaction with the environment her life. Particular attention is paid to psychological problems protecting and preserving the environment. Collection psychological and teachers addressed gies higher educational institutions, graduate students, workers in the field applied psychology, scientists, psychologists and other professionals with problems understanding and interpretation.

ЗМІСТ

<i>Варава Л.А.</i> Метафора щастя як спосіб презентації психологічних проблем та їх розв'язання (з досвіду роботи).....	10-20
<i>Вернік О.Л.</i> Соціальні мережі і самовідчуження особистості	21-32
<i>Вовчик-Блакитна О.О.</i> Особливості функціонування сім'ї як соціоекологічної системи у просторі мегаполісу.....	33-42
<i>Корнієнко І.О.</i> Оціночно-динамічна складова описів життєвого простору підлітків.....	43-54
<i>Лотоцька-Голуб Л.Л.</i> Психологія екологічної культури студентів ВНЗ у міському середовищі	55-68
<i>Львовичкіна А.М.</i> Психологія екологічної культури студентів ВНЗ у міському середовищі	69-78
<i>Люта Л.П.</i> Моніторинг задоволення потреб як спосіб визначення ефективності соціальної політики в бізнес організаціях	79-88
<i>Матвієнко О.В.</i> Пріоритети сучасної молоді у виборі життєвого шляху	89-97
<i>Місячна Н.М.</i> Типологія безробітних громадян.....	98-105
<i>Поладко Г.О.</i> Організація медико-психологічної допомоги пацієнтам з феохромоцитомною дисфункцією	106-115
<i>Полівко Л.Ю.</i> Ситуація успіху при включенні дитини з особливими потребами в загальноосвітній простір	116-124
<i>Прутула О.А.</i> Аналіз професійних компетенцій кризис-менеджера.....	125-134
<i>Приходько А.М.</i> Психологічні особливості лікарів і та пацієнтів центрів планування сім'ї та медичної генетики як передумова формування ефективної взаємодії.....	135-150

<i>Рудоміно-Дусятська О.В.</i>	
Психологічні чинники екологізації способу життя особистості.....	151-161
<i>Слободяник О.Я.</i>	
Використання “партнерських пологів” для зниження акушерської патології при пологах (рос.)	162-168
<i>Терновик Н.А.</i>	
Психолого-педагогічні аспекти розвитку підлітка як суб’єкта пізнавальної діяльності.....	169-179
<i>Цвалюк Т.О.</i>	
Культура як чинник формування інтелектуальних почуттів у молодшому шкільному віці	180-187
<i>Чала О.А.</i>	
Розвиток толерантності студентів як засіб усунення їх деструктивної конфліктності	188-197
<i>Швалб Ю.М.</i>	
Просторово-психологічна організація середовища буття і життєдіяльності	198-207
<i>Левицька І.В.</i>	
Проблеми формування готовності водіїв до професійної діяльності.....	208-217
Наші автори	218

**ОЦІНОЧНО-ДИНАМІЧНА СКЛАДОВА ОПИСІВ
ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАКІВ**

У статті виокремлено елементи життєвого простору у підлітковому та юнацькому віці. Виділено головні складові життєвого простору як учнів старших класів так і студентів. Констатовано, що життєвий простір учнівської молоді не обмежується тільки значущим, близьким, улюбленим; у нього входить і те, з чим суб'єкт постійно зустрічається, взаємодіє, причому, не по своїй волі. Проаналізовано вплив внутрішнього і зовнішнього на причинну зумовленість власного життєвого простору.

Визначено відмінності за віком (між школярами та студентами) та за статтю за показниками відношення до життєвого простору. Здійснено аналіз оціночно-динамічної складової описів життєвого простору за рівнем задоволеності життям. Виявлено відмінності у бажанні змінити власний життєвий простір підлітків та юнаків, що свідчить про активний процес зростання почуття суб'єктності.

Ключові слова: елементи життєвого простору, підліток, юнак, суб'єктність, задоволеність життям, інтерпретаційно-оціночна.

Постановка наукової проблеми. Останнім часом інтерес до питань, пов'язаних із розвитком життєвого простору, помітно зріс. Це викликано, насамперед, інтенсивними змінами, що відбулися у свідомості молодого покоління за історично короткий час. Саме підлітки та юнаки виявляють значний інтерес до сучасних подій. Вони шукають своє місце в життєвому просторі, набагато глибше, порівняно з представниками інших вікових категорій, сприймають перетворення, що відбуваються в суспільстві та власних сім'ях, у колі ровесників.

Тому на даному етапі важливим є дослідити елементи життєвого простору у підлітковому та юнацькому віці, оскільки саме на даному етапі розвитку особистості відбувається багато змін, що не рідко супроводжуються стресовими ситуаціями. У сучасних умовах на шляху пошуків і сподівань підлітки нерідко натрапляють на труднощі, які унеможливають адекватне ставлення до тієї чи іншої людини, певних полій у сім'ї, класі, школі чи суспільстві взагалі. Такий рівень ставлення зумовлений непослідовністю педагогічного впливу, недостатньою увагою батьків, а часом і суперечливою діяльністю інститутів соціалізації, особливо засобів масової інформації. Якщо брати до уваги основні труднощі, які впливають на розвиток життєвого

простору: по-перше, це серйозний брак позитивного впливу на особистість цього віку всіх інститутів соціалізації: сім'ї, ЗМІ, закладів культури, освітньо-виховних установ; по-друге — нейтральна позиція дорослої спільноти щодо вирішення проблем підлітків [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Активна позиція дитини у взаєминах зі своїм життєвим світом глибоко розкрита педагогами й психологами екзистенціального напрямку М. Снайдером, Р. Снайдером. Значний вклад у становлення компонентів і розуміння життєвого світу і життєвого простору внесли О.М.Леонтьєв, К.О.Абульханова-Славська та багато інших. Серед сучасних вітчизняних дослідників проблему життєвого простору особистості розкривають М.Д. Степаненко О.А. Тимошенко, О.М. Назарук, І.В. Девтерева, О. Злобіна, М.О. Носова, В.Г.Панок та ін.

Мета статті полягає у виявленні значимих елементів життєвого простору підлітків і юнаків шляхом вивчення оціночно-динамічної складової самозвітів респондентів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для детального дослідження складових життєвого простору нами було проведено наративний контент-аналіз. Досліджуваним запропонували написати твори на тему власного життєвого простору після чого були проведені індивідуальні бесіди. На підставі отриманих результатів було здійснено категоризацію інтерпретаційних висловлювань. Переходячи до аналізу результатів дослідження слід сказати що об'єктом аналізу стали переважно описи життєвого простору («малого середовища»), зроблені учнями 8-х та 9-х класів та студентами. Пов'язано це з конкретними особливостями і умовами процедури емпіричного дослідження, що припускає певну творчу активність і щирість його учасників. Дослідник повинен підготувати їх до цього, викликавши у них «діалогічну інтенцію» і дослідницьку мотивацію. А для цього, спершу необхідно встановити з ними контакт, заснований на довірі і зацікавленості. Зі студентською аудиторією в цьому плані виявилось більше труднощів, ніж з підлітками. І як результат — не у всіх студентських текстах присутня інтерпретаційно-оціночна складова, а якщо й була, то у вельми односкладній формі, що формує враження формальної відповіді. Для дорослих даний метод роботи взагалі не був допустимим. Всі інтерпретаційні висловлювання залежно від змісту були згруповані в наступні категорії:

- 1) сталість часу і місця (кожен день тут буваю, їджу, бачу);
- 2) «доля» (так склалося, живу з цим);
- 3) значимість (найважливіше, головне, дороге);
- 4) близькість (саме близьке мені);
- 5) симпатія (подобається, люблю);
- 6) нужда (не могу без...);
- 7) захист (підтримка, допомога, турбота);

- 8) залежність (змушують, треба);
- 9) частина мене (без цього не було б мене, мого життя);
- 10) «Я-причина» (я так хочу, я захоплююся і т.п.);
- 11) розвиток (розвиває мене, робить краще, виховує, дає знання);
- 12) спільність (життя, дій, переживань);
- 13) інше.

Практично кожне судження в тексті звичайно має кілька змістових відтінків, тому однозначно розбити всі відповіді за категоріями не можливо. Щоб віднести відповідь до тієї чи іншої групи, важливо було знайти і виділити у висловленні ключове слово. Одна й та сама відповідь, особливо багатоскладна, могла потрапляти у різні групи.

Найбільша кількість інтерпретаційних відповідей в обох групах досліджуваних належить категорії «симпатія». Тобто, до свого життєвого простору підлітки відносять, в першу чергу те, що люблять, те, що подобається («я люблю свою сім'ю, мені подобається займатися з собакою, читати, малювати, мені приємно спілкуватися з друзями, хоча й не з усіма»).

Те, що не подобається, воліють в нього не включати або роблять це вимушено. Студенти в цьому відношенні не є винятком: «В моєму малому середовищі присутні тільки приємні мені люди, тому що з неприємними я вважаю за краще не підтримувати жодних стосунків, якщо це, звичайно ... мені зовсім не потрібно. Але якщо та чи інша людина, до якої я відчуваю неприязнь і навіть ненависть мені може бути корисною або може послужити для моїх інтересів, я завжди зможу переступити цей бар'єр. Я усвідомлюю, що так бути не повинно, але все одно так роблю. Це, по-моєму, називається лицемірством?» (Студентка, 2.к.).

Відповіді, які входять в категорію «Я-причина», вказують на власну відповідальність за елементи свого життєвого простору: «я так хочу, щоб це входило в моє мале середовище», «я захоплююся», «доглядаю» (за тваринами), «люблю і намагаюся берегти (дари природи)» і т.д. Звичайно, навіть ці, наведені тут висловлювання, мають суттєві змістові відмінності, перше з них схоже на заклик-бажання, друге – інформація про власні вподобання, два останніх – про власні справи, але спільне в них, на наш погляд, готовність або бажання самому вибирати, що буде входити в середовище. Важливо відзначити тему власної турботи (відповідальності) про кого-небудь: турбота про молодшу сестру, частіше – тварин. Звичайно ж, категорія «Я-причина» тісно пов'язана з категорією «симпатія», адже в основі вибору чогось і лежить мотив «подобається, люблю», наприклад: «часто займаюся німецькою мовою – люблю перекладати» (9 кл.).

Якщо підлітки частіше підкреслюють таку важливу функцію життєвого простору, як захист, любов, підтримку, допомогу, те, що є базовими психологічними умовами існування («вони підтримують

мене», «саме значуще, допомагають жити, люблять мене (рідні)»), то для юнаків важливіше інша її функція – сприяти розвитку («впізнаю багато цікавого», «релігія робить мене добрішим, друзі»). До речі, підтримувати можуть не тільки люди (батьки і друзі), але також тварини і рослини, іграшки (у дівчаток) і музика. Для школярів також більш характерні відповіді «не можу без ...» (категорія «потреба»): «я не можу без спілкування, друзів, подруг», «без усього цього я дуже скучаю, я не витримую без цього і тижня» (Інтернет) тощо. Це дуже емоційно забарвлені висловлювання, про те, без чого зовсім неможливо жити в 13-14 років (звичайно, найчастіше, інтернету, спілкування, друзів). Варіація цієї теми: без чогось було б нудно і нецікаво. Але «потреба» в чомусь може бути і з іншої причини – «тому що люблю, бо це дорого мені» («потреба» більш високого рівня): «Я не можу жити без моїх тварин, всі вони завжди викликали в мені симпатію, тому вони – невід'ємна частина мене, мого світу».

Важливе місце в інтерпретаційних судженнях підлітків займає тема залежності, вимушеності присутності чогось у своєму, життєвому просторі («залежність від батьків»; «уроки музики, бо мама змушує мене на них ходити (а я не хочу)»). У ряді відповідей звучить не стільки тема залежності, скільки визнання факту впливу середовища: «безумовно все це задає певний тон моєму життю і відповідно впливає на мене». Тобто, існує проблема незадоволеності і проблема залежності які для підліткового віку є досить значимими. Безсумнівно, що «примушують» і «треба» присутні в житті підлітків, що не це створює їх життєвий простір, але суттєво впливає на нього.

Отримані інтерпретації вказують, що життєвий простір учнівської молоді не обмежується тільки значущим, близьким, улюбленим. В нього входить і те, з чим суб'єкт постійно «стикається», зустрічається, взаємодіє (категорії «сталість часу і місця», «спільність»), причому, зустрічається не по своїй волі, а тому, що «так склалося» (категорія «доля»). Одночасно у життєвому просторі особистості, виділяються позитивні і важливі (навіть, можна сказати, фундаментальні) для життя функції (категорії «захист» і «розвиток»).

Для уточнення локалізації причин, висунутих досліджуваними в їх інтерпретаційних судженнях (вплив особистості або можливості оточення), кожне висловлювання оцінювалося з точки зору, того, звідки виходить активність – від особистості або від оточення. Наприклад, індикаторами активності оточення були наступні фрази: «це все мене оточує», «батьки мене виховали, вивели мене в люди», «якби вони не входили в моє мале середовище, хіба б воно існувало?», «мені не можна заводити тварин» і т.д. Індикаторами активності особистості стали фрази такого типу: «я люблю читати книги», «тому що я так хочу», «якщо я в чомусь зацікавлений, то це переходить в моє середовище» і т.д. Крім того, ми спробували визначити відмінності між

показниками активності особистості та активності оточення. Таким чином, для оцінки активності особистості у взаємовідносинах з життєвим простором використовувалися показники: активність особистості (АС), активність оточення (АО). Студенти в своїх інтерпретаційних судженнях частіше приписують активність у взаєминах з життєвим простором власній особистості, ніж школяри.

Якщо підсумувати основні зміни між школярами та студентами в змісті інтерпретаційних суджень, то можна виділити наступне:

1) знизилася частота відповідей категорії «сталість часу і місця», «потреба», «захист»;

2) зросла частота відповідей категорії «Я-причина», «розвиток», «значимість».

Крім того, значно зросла кількість відповідей, які важко піддаються категоризації (категорія «інше»). Останнє означає, що зросла кількість індивідуальних відповідей, їх розгорнення і рефлексивність («люблю, тому що...», «це мені близьке, тому що...»), що створює труднощі в їх формалізації.

Якщо категорії «сталість часу і місця», «потреба», «захист» об'єднати в групу з умовною назвою «менш зрілі інтерпретації», а категорії «Я-причина», «розвиток», «значимість» до групи «більш зрілі інтерпретації», то за частотою їх повторювальності групи школярів і студентів суттєво відрізняються. Добре відомо, що суттєвою, можливо навіть головною особливістю соціальної ситуації розвитку в підлітковому віці є перехід від зовнішньої детермінації розвитку до внутрішньої. Це, зокрема, проявляється в тому, що підліток починає відчувати і усвідомлювати себе суб'єктом. Найближчий світ, найближче навколишнє середовище – життєвий простір особистості – переосмислюється підлітком не просто як щось дане від народження, що існує незалежно від власної волі і бажання, але і як значуще та залежне і від нього самого, від його активності, його прагнень, бажань і почуттів.

Ставлення до свого життєвого простору аналізувалось шляхом фіксації всіх висловлювань оцінного характеру (в основному сюди відносяться відповіді на питання «Які твої стосунки в малому середовищі?»).

Оцінювалася інтенсивність відносин виражених у відповідях (за трибальною шкалою) і загальна кількість оціночних суджень за модальностями задоволеність/незадоволеність. Підраховувалися три показника: 1) задоволеність стосунками (ЗС), 2) незадоволеність відносинами (НВ).

Бажання змінити або зберегти свій життєвий простір (ЖП) визначалася відповідями на питання: «Хотілося б тобі змінити своє мале середовище? Що б ти змінив (ла) в ньому? Яким би ти хотів (ла) його бачити?). Оцінка відбувалася за допомогою п'ятибальної шкали. Оцінка 1 бал присвоювалася відповіді: «Ні, нічого міняти не хочу (на-

віть якщо щось в ньому не влаштовує», 2 бали – «в цілому влаштовує, але ...» (наприклад: «Ні, хоча не погано було б жити в Парижі » або «Ні, все ок, тільки хочу мати машину»), 3 бали – «ні», але при цьому висловлюється бажання змінити якусь істотну частину середовища (наприклад, «змінити відносини з оточуючими, інше влаштовує»), 4 бали – так, і називаються конкретні важливі речі («Так, відносини з друзями, у мене важкий характер, який не подобається деяким друзям»), 5 балів – ще більш вагоме і однозначне «так» («так, звичайно, але не виходить»).

Значущих відмінностей між школярами та студентами за показниками відносин до життєвого простору не виявлено. Виявлені відмінності між дівчатами і хлопцями. Дівчата достовірно частіше дають більше відповідей про позитивне ставлення до життєвого простору ($p < 0,05$).

Кореляційний аналіз отриманих даних (використовувався метод рангової кореляції Спірмена, (результати представлені в таблиці 2) виявив, що для всіх дівчат і хлопців задоволеність життєвим простором позитивно пов'язана з активністю особистості (АС), а незадоволеність – з активністю оточення (АО).

Незадоволені своїм життєвим простором частіше висловлюють бажання його змінити, більш активні і більш задоволені навпаки, роблять це рідше.

Таблиця 2

Значущі кореляції між параметрами активності і відношення до життєвого простору

Параметри	Школяри	Студенти
	r-Спірмена	r-Спірмена
НВ – АО	-	0,339
ЗС – АС	0,334	0,352
АО – ЖП	-	- 0,330
НВ – ЖП	0,361	0,441

Таким чином, визнання себе суб'єктом, який взаємодіє зі своїм життєвим простором створює передумови і для більшої задоволеності стосунками з ним, що виражають, наприклад, наступні слова однієї зі школярок: «У моєму середовищі мені дуже добре, тому що я намагаюся не дуже близько підпускати до себе поганих людей».

Звернімося тепер до якісного аналізу висловлювань: що не влаштовує підлітків в їх життєвому просторі і що вони хотіли б в ньому змінити?

Якщо об'єднати всі основні мотиви, що наявні у висловлюваннях, то вийде наступне: погано, коли не розуміє мама (особливо, якщо вона «ніколи не розуміє» і взагалі, коли «батьки незрозуміло чого хочуть», коли в родині негаразди, коли сварюся з мамою (особливо якщо часто) і коли з братом сварюся; не дуже добре, коли виникають труднощі в спілкуванні з друзями, сварки з ними (навіть якщо «по дрібницях»), коли вони не розуміють; коли виявляється, що живеш серед «лицемірів»; коли у відносинах зі старшими «завжди неправда», а їм «все можна»; погано, коли не «вистачає часу займатися улюбленою справою, а доводиться займатися тим, що зовсім не хочеться робити (наприклад, музикою), коли «страшно нудно»; зовсім погано, коли вмирає близька людина («ще був великий удар для мене і для всіх»), коли «в цьому світі мене багато кривдять»; погано ще, що є «люди, спілкування з якими неприємне»; є ще «втома, розлучення, довге очікування когось або чогось», «стан країни», «зовнішній світ», «сірий світ», «війна». Тобто, відносини зі світом «не завжди бувають приємні», але «іноколи я сам винен у цьому», оскільки у мене є «деякі звички», «комплекси», «важкий характер», буває «поганий настрій», тому не влаштовувати можуть не лише інші, а й «іноді відносини з собою», буваю собою «незадоволений». Одна з тем, яка найчастіше зустрічається – залежність відносин з середовищем від власного настрою («коли мені радісно, я в хорошому настрої, то я вважаю, що щасливіше вже нікого не може бути, а коли нудно, то я вважаю, що у мене найнудніше життя»), «часто мені це все набридає, але я знову повертаюся до цих речей», «в малому середовищі у мене хороші стосунки, але іноді хочеться кинути все і втекти куди-небудь далеко, подалі від цього світу»). Відносини мінливі, бо швидко змінюються події: «мені щось (хтось) набридає, починає подобатися, з кимось сварюся, з кимось знайомлюсь», але при цьому і сам я змінюся: «кожен день я дізнаюся все більше і кожен день міняються мої погляди. У різні дні на одну й ту ж саму людину я дивлюся по-різному, бувають зміни в гіршу, а бувають і в кращу сторону. Те ж саме і з усім іншим».

Тобто, найбільш типовим є невдоволення стосунками зі значущими людьми (батьками, друзями), невдоволення тим, що доводиться займатися неприємною справою, а на улюблене заняття не вистачає часу, зустрічається і невдоволення собою і розуміння, що причиною якихось негативних явищ у відносинах з оточенням є ти сам. Досить характерна нестійкість оцінки відносин з життєвим простором, її залежність від настрою, від подій, які в ньому відбуваються. Ці теми природно звучать і у відповідях на питання, про бажання змінити життєвий простір, але до них додаються й інші мотиви.

Почнемо наш аналіз з відповідей тих, хто заявляв, що не хотів би змінювати свій життєвий простір, але готовий внести до нього окремі зміни. Ці зміни зводяться до наступного: включити в життєвий простір нових знайомих, друзів («хочу, щоб з'явилося щось нове»), іноді їх «змінити», «з'їздити куди-небудь в інше місце»; «жити в родині в мирі та злагоді», щоб не було сварок з мамою, друзями; частіше бачитися з тими, хто дорогий тобі, але живе від тебе далеко, щоб швидше повернувся улюблений брат; «щоб у мене була сестричка»; «щоб ніхто не ламав дерева, посаджені для краси»; «щоб ніколи не вмирав мій кіт (це нерозумно, але все ж)»; «не погано б жити в Парижі», мати машину. І в завершенні цього ряду, в якому бажання розташовані (на погляд зовнішнього спостерігача) у міру зниження їх реалістичності: «Я б хотіла, щоб у мене було все так само, але було б більше хорошого і менше поганого (взагалі не було б поганого)» (8 кл.) – дитяче бажання щасливого світу, в якому не буває нічого поганого. Але підліток – це вже не зовсім (або не тільки) дитина, тому на іншому полюсі цієї шкали «реалістичності свідомості» знаходиться таке міркування: «Є деякі речі, від яких я б хотіла позбутися, є люди, з якими мені б не хотілося зустрічатися. Нажаль, це неможливо. Але якщо подумати, то може неприємності й на краще. Коли виникає якась неприємність, у тебе виробляється імунітет проти неї. Ти борешся, а боротьба це складова частина життя кожної людини» (9 кл.).

Отже, підлітки, в цілому не бажають змінювати свій життєвий простір, тим не менш, вони хотіли б його дещо «розширити» (включити в нього нових людей, нові місця), поліпшити в ньому відносини (з батьками, друзями), частіше бачитися з дорогими для себе людьми, щоб «великий» світ став кращим («щоб ніхто не ламав дерев»), ну і щоб взагалі не було нічого поганого, а було тільки хороше.

Ці тенденції ми знаходимо і в аналізі суджень тих, хто відповідально проявив більш визначене і сильне бажання змінити свій життєвий простір. Тут ці тенденції стають гостріше, так як стають гострішими проблеми, пережиті цими підлітками. Наприклад, бажання поліпшити відносини з батьками (мамою) гостріше, бо «мама ніколи мене не розуміє», бажання не просто мати «більше друзів», а знайти «справжню подругу», «справжнього друга» говорить про переживання більшого неблагополуччя у відносинах з однолітками. Але з'являються й інші теми.

У відповідях можна виділити кілька підгруп, що виражають бажання:

1) щоб змінилися інші, в основному в ставленні до мене, тобто змінили до мене відношення («щоб люди завжди мене розуміли», «щоб деякі люди стали добріші»; «трохи змінити ставлення до себе оточуючих, але це вдається рідко, або через розбіжність інтересів, або через якусь дивну озлобленість на мене»);

2) змінитися самому («ще краще вчитися», «краще розуміти друзів», «хотілося б змінити свій стиль спілкування (до речі, це поступово виходить)», «позбутися комплексів», «стати розумніше, мудріше, освіченіше, цікавіше», «позбутися болісних думок, які виникають, коли я роблю щось не так»);

3) змінити з кимось стосунки («я б дуже хотіла, щоб ми з ним були хорошими друзями», «я хотів би змінити свої відносини з друзями», з оточуючими);

4) залишити заняття, яке не подобається («кинути музику»);

5) більше займатися тим, чим подобається (книги, малювання, розваги, «ходити на концерти, в кіно, в театр», «більше бути з друзями»);

6) змінити деякі обставини життя («щоб мій будинок був в Києві»; «щоб повернулася моя кішка»);

7) змінити «великий» світ («змінити б життя, не повністю, а поліпшити його для хворих, старих людей, та й для здорових б не завадило!», «щоб натовп людей на вулиці не був похмурим і сірим»);

Тема розширення середовища зрештою трансформується в тему її зміни, особливо в плані зміни власного становища в цьому середовищі, наполегливо звучить також бажання зробити своє середовище більш різноманітним. Змінити середовище можливо такою поведінкою, що наблизить структуру власного життєвого простору до бажаного.

Таким чином, аналіз оціночно-динамічної складової описів життєвого простору свідчить, що 39% підлітків задоволені своїм життєвим простором, у 32% амбівалентне ставлення, а 22% – не задоволені ним. Найбільш типовим є невдоволення стосунками зі значущими людьми (батьками, друзями), невдоволення тим, що доводиться займатися неприємною справою на шкоду улюблених, зустрічається і невдоволення собою і розуміння, що причиною якихось негативних явищ у відносинах з оточенням є сам підліток, інакше кажучи, присутня незадоволеність своїми можливостями визначати і контролювати свій життєвий простір.

Серед школярів більше тих, у кого переважає бажання не змінювати щось істотно в своєму життєвому просторі, тоді як серед студентів, навпаки, більше тих, хто хотів би внести до нього суттєві зміни. Виявлені відмінності свідчать, на наш погляд, на користь зростання почуття суб'єктності. Показники задоволеності-незадоволеності своїм життєвим простором приблизно однакові у школярів і студентів, а в бажанні змінити його останні перевершують перших. Бажання змінити свій життєвий простір у підлітків відображає їх потребу в посиленні особистісної автономії – звільнення від залежності, отриманні можливості здійснити власні бажання, руші у власному напрямку і при цьому, встановленні із значущими людьми відносин прийняття, довіри, поваги. Для багатьох підлітків характерно також

бажання розширення та збільшення різноманітності у власному житті. Ці дані узгоджуються з висновками С.К. Нартова-Бочавера про підлітковий вік, як один з сензитивних періодів становлення суверенності особистості, зростання якої впродовж життєвого шляху відбувається нелінійно [2].

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Визначивши компоненти життєвого простору наступною задачею нашого дослідження стала конкретизація та узагальнення тих конкретних ситуацій, які є найбільш важкими і значущими у досліджуваних, а також їх власні уявлення щодо опанування і власної поведінки у таких ситуаціях. На цьому етапі дослідження ми використали метод експертизи, співпрацюючи з практичними психологами шкіл та Мукачівського державного університету для того щоб виявити які запити зустрічаються найчастіше у індивідуальній роботі, дискусіях, тренінгових і психотерапевтичних групах. Також був проведений експеримент, що полягав у створенні життєвого шляху групи, який включав найбільш важливі на думку респондентів автобіографічні події їх учасників, результати якого будуть обговорені у подальших роботах. Значимі події фіксувалися у хронологічній послідовності. Це дозволило виявити події і проблеми, що здійснили і продовжують здійснювати найбільш сильний вплив на емоційних стан досліджуваних. Таким чином були визначені домінуючі стресори, пов'язані як з віком, так і з соціальною ситуацією.

Проведений змістовний аналіз найбільш актуальних елементів життєвого простору для досліджуваної категорії молоді здійснювався на основі визначення найбільш актуальних, важких ситуацій, що викликаються важливими життєвими подіями і виступають у вигляді особистісних проблем. Важливе значення має не тільки суб'єктивне сприйняття власного життєвого простору, а і поведінка досліджуваних у різних життєвих обставинах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славська К. О. Стратегія життя / К.О. Абульханова-Славська. – М.: Думка, 1991. – 299 с.
2. Нартова-Бочавер С.К. Значимые события в жизни современных подростков / С.К.Нартова-Бочавер, А.А.Бородина // Актуальные проблемы современного детства. – М.: 1996. – С. 63–66.
3. Панок В.Г. Психологія життєвого шляху особистості / В.Г.Панок, Г.В.Рудь. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 280с.

REFERENCES

1. Abul'hanova-Slavs'ka K. O. Strategija zhittja / K.O. Abul'hanova-Slavs'ka. – М.: Dumka, 1991. – 299 s.
2. Nartova-Bochaver S.K. Znachimye sobytija v zhizni sovremennyh podrostkov / S.K.Nartova-Bochaver, A.A.Borodina // Aktual'nye problemy sovremennogo detstva. – М.: 1996. – S. 63–66.
3. Panok V.G. Psihologija zhittvego shljahu osobistosti / V.G.Panok, G.V.Rud'. – К.: Nika-Centr, 2006. – 280s.

УДК 159.922.8

КОРНИЕНКО И. О.

Мукачевский государственный университет, г. Мукачево

ОЦЕНОЧНО-ДИНАМИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ОПИСАНИЙ ЖИЗНЕННОГО ПРОСТРАНСТВА ПОДРОСТКОВ И ЮНОШЕЙ

В статье выделены элементы жизненного пространства в подростковом и юношеском возрасте. Выделены главные составляющие жизненного пространства как учеников старших классов так и студентов. Констатируется, что жизненное пространство учащейся молодежи не ограничивается только значимыми, близкими, любимыми; в него входит и то, с чем субъект постоянно встречается, взаимодействует, причем, не по своей воле. Проанализировано влияние внутреннего и внешнего на причинную обусловленность собственного жизненного пространства. Определены различия по возрасту (между школьниками и студентами) и по полу по показателям отношения к жизненному пространству. Осуществлен анализ оценочно-динамической составляющей описаний жизненного пространства по уровню удовлетворенности жизнью. Выявлены различия в желании изменить собственное жизненное пространство подростков и юношей, что свидетельствует об активном процессе роста чувства субъектности.

Ключевые слова: *элементы жизненного пространства, подросток, юноша, субъектность, удовлетворенность жизнью, интерпретационно-оценочная.*

UDC 159.922.8

I. O. KORNIYENKO

Mukachevo State University, Mukachevo

EVALUATIVE AND DYNAMIC COMPONENT OF LIVING SPACE OF ADOLESCENT AND YOUTH

Elements of living space in adolescence and early adulthood are defined in the article. Main components of the living space of senior pupils and students are highlighted. It is noted that school-aged children's living space is not limited only to significant close and beloved ones. Something else also exists in their living space: objects and situations with which the subject constantly contacts, interacts, and often not by their own will. The influence of internal and external on causal dependency of living space is analyzed.

Attitude toward own living space of the respondents of different age (between pupils and students) and sex is determined. It is proved that self-acceptance as a subject who is actively engaged with own living space creates conditions for greater life satisfaction. The analysis of evaluative and dynamic component of living space descriptions in terms of life satisfaction is made. It is determined that the default problems are unsatisfactory relationships with significant people, dissatisfaction with the abilities to recognize and control own living space. It is proved that teenagers put to important elements of their living space everything that is related to their home, family and loved ones, which give care, comfort and support. Offset in descriptions of elements of living space by the students is moved in the direction of new elements in living space such as a personal self-development and employment.

The differences in the desire to change own living space by teens and youth, indicates the active process of growing sense of subjectivity.

Keywords: *components of the living space, adolescent, youth, subjectivity, life-satisfaction, evaluative and dynamic component.*